

К ВОПРОСУ О ФОРМЕ ДОГОВОРА ДАРЕНИЯ

Исаев А. Н.

В статье исследуются правовые нормы определяющие форму договора дарения. Проанализированы отдельные виды форм договора дарения и те юридические признаки, которые их обуславливают. Сделан вывод о специфике отношений дарения, требующих дифференцированного подхода при решении вопроса об их оформлении.

Ключевые слова: устная и письменная формы договора дарения, нотариальное удостоверение договора дарения.

THE FORM OF DONATION CONTRACT

Isaev A. N.

The article dedicated to analysis of the legal propositions that determine the form of donation contract. Some of the kinds of forms of donation contract were considered, as well as legal attributes that cause them. It is concluded that the specific relationship of donation, requiring differentiated approach in deciding the issue of their formalization.

Key words: verbal and written form of donation contract, notarization of donation contract.

Надійшла до редакції 04.02.2013 р.

УДК 347.12(477)

В. В. Надьон,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

АНАЛІЗ ПОДІЛУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН НА АБСОЛЮТНІ ТА ВІДНОСНІ

У статті аналізується поділ цивільних правовідносин на абсолютні та відносні. Розглянуто особливості цих правовідносин та їх спільні й відмінні риси, зроблено висновки щодо їх характеристики.

Ключові слова: правовідносини, абсолютність, відносність, суб'єктний склад, суб'єктивні права, суб'єктивні обов'язки.

Поділ правовідносин на абсолютні та відносні традиційно вважається однією з основних класифікацій у теорії права [9, с. 278].

У цивілістиці значну увагу приділено питанню поділу правовідносин на абсолютні та відносні. Найбільш глибоке наукове обґрунтування з даної проблематики знайшло відображення в

роботі В. К. Райхер [10]. З даної проблеми в юридичній науці є як прихильники [Див.: 5, с. 102; 12, с. 158, 159; 13, с. 104, 105], так і супротивники [2, с. 113; 11, с. 111, 113, 269, 270] поділу правовідносин на абсолютні та відносні. Аргументи супротивників абсолютних правовідносин науково неспроможні. Їх основний аргумент зводиться до

того, що правовідносини завжди можуть існувати тільки між конкретно визначеними особами, звідси вони роблять висновок, що абсолютних правовідносин у дійсності немає. Саме з цим і не можна погодитися. Вирішальне значення для здійснення абсолютних і відносних прав мають власні дії уповноваженої особи. Зобов'язані особи в абсолютних правовідносинах повинні лише не перешкоджати уповноваженій особі вчиняти дії по здійсненню абсолютного права. Саме тому обов'язок в абсолютних правовідносинах носить загальний характер, тобто покладається на всіх. Абсолютному праву відповідає обов'язок усякого і кожного утримуватися від вчинення дій, що перешкоджають нормальному здійсненню права. При цьому мова йде не про все населення земної кулі, як іронічно зауважує Д. М. Генкін, а тільки про осіб, підлеглих даній системі правопорядку. З цієї точки зору зобов'язані особи визначені й в абсолютних правовідносинах. Заперечуючи існування абсолютних правовідносин, Д. М. Генкін спирається на тезу О. С. Іоффе, згідно з якою правовідносини завжди є відносинами між конкретними особами [7, с. 20].

В. А. Лапач зазначає, що догматична конструкція абсолютних правовідносин базу-

ється на тій обставині, що уповноваженому суб'єкту протистоїть невизначено велике коло осіб, єдиний пасивний обов'язок будь-кого з них полягає в утриманні від порушень абсолютного права. Активних обов'язків відносно уповноваженого суб'єкта ніхто не має, своїх інтересів носій абсолютного права досягає без стороннього посередництва [8, с. 2-3].

В юридичній літературі існує думка про те, що поділ цивільних правовідносин на абсолютні та відносні носить значною мірою умовний характер, оскільки у багатьох цивільних правовідносинах поєднуються як абсолютні, так і відносні елементи. Так, орендні правовідносини носять відносний характер. Між тим право орендаря може бути порушено і захищається від порушень з боку не тільки орендодавця, але й інших оточуючих орендаря осіб [5, с. 102].

У свою чергу, С. П. Гришаєв вказує на умовність поділу правовідносин на абсолютні та відносні, яка полягає в тому, що, по-перше, при порушенні абсолютного суб'єктивного права в правовідносинах з'являється конкретна особа, яка зобов'язана відшкодувати шкоду, а, по-друге, не тільки зобов'язана особа, але всякий і кожний повинен утримуватися від порушення відносних прав (зокрема, не вчиняти дії,

що перешкоджають виконанню обов'язку, що випливає з відносних правовідносин) [4, с. 122].

Визнаючи обґрунтованість зазначених зауважень, у той же час можна вважати зроблений авторами висновок поверхневим. По-перше, у разі порушення абсолютного права (наприклад, при заподіянні шкоди речі, що належить суб'єкту на праві власності) складаються нові правовідносини. Причому дані правовідносини є відносними, оскільки їх сторони (заподіювач шкоди і потерпілий) строго визначені. Підставою виникнення таких правовідносин є передбачений законом юридичний факт – заподіяння шкоди. Отже, поява в даному випадку визначеної зобов'язаної особи свідчить про виникнення нових відносних правовідносин, а зовсім не про ущербність існуючих абсолютних. По-друге, загальнорегулятивний обов'язок неуправомочених осіб не перешкоджає здійсненню належних суб'єкту прав становить безпосередній зміст абсолютних правовідносин, тоді як метою відносних правовідносин є задоволення інтересу уповноваженої особи діями зобов'язаної. Так, якщо третя особа створить перешкоди для виконання договору купівлі-продажу за допомогою крадіжки речі, що підлягає передачі покупцеві, його дії

будуть оцінюватися виключно як порушення абсолютного суб'єктивного права власності (саме на місці абсолютних правовідносин між власником і заподіювачем шкоди буде складатися нове відносне деліктне зобов'язання). При цьому відносна природа правовідносин між покупцем і продавцем залишиться незмінною.

Таким чином, *абсолютними* називаються такі правовідносини, в яких уповноваженій особі протистоїть невизначене коло зобов'язаних суб'єктів. С. С. Алексєєв зазначав, що аналізовані права іменуються абсолютними тому, що, по-перше, їх активний центр – у суб'єктивному праві, що надає його носієві широкі можливості для поведінки за своїм розсудом, а, по-друге, всі інші суб'єкти («всякий і кожний») зобов'язані утримуватися від порушення даного конкретного суб'єктивного права [1, с. 106]. Наприклад, правовідносини, які мають місце між власником і всіма третіми особами; між власником виключних прав на твори науки, літератури і мистецтва та інші результати інтелектуальної діяльності та всіма третіми особами. У цих правовідносинах праву власника, праву автора на результат інтелектуальної діяльності кореспондують обов'язки невизначеного кола осіб не

порушувати дані права. Тому ці права абсолютні з боку уповноважених осіб, а обов'язки, що кореспондуються їм, є загальнорегулятивними і належать кожній правосуб'єктній особі [3, с. 131].

У теорії цивільного права склалася думка про те, що в абсолютних правовідносинах праву власника кореспондує обов'язок невизначеного кола осіб не порушувати його права (право власності). Виникає питання: з приводу чого з'являється даний обов'язок невизначеного кола суб'єктів? Відразу слідує відповідь: з приводу будь-яких об'єктів, цивільних прав. Відповідно до ст. 177 Цивільного кодексу України об'єктами цивільних прав є речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага. О. Ю. Сідорова зазначає, що абсолютні правовідносини носять майновий характер, за винятком відносин з приводу особистої та сімейної таємниці, які є немайновими, але можуть бути пов'язані з майновими [11, с. 20].

Таким чином, можна зробити висновок, що сутність абсолютних правовідносин полягає у встановленні певного

роду правового зв'язку безпосередньо між суб'єктом права і його (права) об'єктом. У свій час Рене Давид зазначав: «Відмовляючись від романських традицій, радянські юристи виходять з того, що право завжди регулює відносини між людьми; існування права, що поєднує особу і річ, власника і об'єкт власності ...» [6, с. 198].

Абсолютність поширюється на суб'єктивні права та обов'язки в цих відносинах. Так, абсолютний суб'єктивний обов'язок покладається на кожного, і його зміст полягає в утриманні від порушення абсолютного права. Абсолютність суб'єктивного права – в його охороні від усіх і кожного та в його здійсненні на підставі власної діяльності уповноваженої особи.

Отже, в абсолютних правовідносинах визначено лише одну сторону, яка має право, тобто уповноважену сторону. Зобов'язана сторона – це кожен, чий обов'язок полягає в утриманні від порушення суб'єктивних прав, тобто невизначене коло осіб – кожен і всі [14, с. 79-80].

У найбільш простому викладі сутність абсолютного суб'єктивного права полягає в правомочності на власні дії, що означає можливість самостійного вчинення суб'єктом фактичних та юридично значущих

дій. Цьому абсолютному праву протистоїть обов'язок пасивного типу, який витікає з цивільно-правових заборон і за своєю природою означає юридичну неможливість здійснення дій, що порушують публічні інтереси та абсолютне суб'єктивне право уповноваженої особи.

Відносними називаються цивільні правовідносини, в яких уповноваженій особі протистоїть строго визначена зобов'язана особа. Це може бути як одна, так і кілька строго визначених осіб. Обов'язки у відносних правовідносинах можуть полягати не лише в утриманні від дій, але і в здійсненні певних позитивних дій. Так, між учасниками спільної часткової власності, між кредитором і боржником, між потерпілим і заподіювачем шкоди існують відносні правовідносини, оскільки суб'єктивний склад даних правовідносин строго визначений. Їх права та обов'язки взаємно кореспондуються, тобто кожна сторона правовідносин має права та обов'язки відносно один одного. Тому вони й іменуються відносними правовідносинами.

У відносних правовідносинах, де інтерес однієї сторони задовольняється через дії зобов'язаної сторони, суб'єктивне право виступає як право вимагати від зобов'язаної сторони здійснення тих чи інших

дій – передачі речі, поставки продукції, участі у вихованні дітей та ін.

Відносні й абсолютні відносини мають істотні відмінні особливості. Яскраво та образно ці особливості охарактеризував В. К. Райхер. Зв'язок між людьми в правовідносинах, писав він, встановлюється або за типом прямих проводів, простягнутих між певними точками простору, або за типом бездротового зв'язку, що з'єднує дану точку простору з абсолютно невизначеним числом всіх інших точок. У першому випадку (відносні правовідносини) правова енергія проходить лише даним проводом, хоча і розсіюється разом з тим у навколишньому просторі (непряме, віддзеркалює дію за адресою третіх осіб). У другому випадку (абсолютні правовідносини) право випромінює енергію з однієї точки хвилеподібно, безпосередньо на всі боки соціального середовища [10, с. 304].

Продовжуючи думку В. К. Райхера, С. С. Алексєєв вказував на досить суттєву рису загальних правових зв'язків. Якщо відносні правовідносини можна позначити формулою «один до одного», абсолютні – «один до кожного». Тут вже право випромінює енергію з кожної точки безпосередньо на всі боки [1, с. 106].

Для відносних правовідносин характерна складна, системна структура змісту. Ядро змісту відносних правовідносин становлять основні права та обов'язки сторін.

Важливість встановлення особи – учасниці відносних правовідносин має велике значення в разі застосування засобів цивільно-правового захисту їх прав. За договором підряду, наприклад, перед замовником відповідає тільки підрядник – особа, яка є безпосередньою учасницею правовідносин. Будь-яких вимог до інших осіб висунуто бути не може. Якщо ж виконання певної частини робіт покладено на іншу особу – субпідрядника, ця обставина має зазначатися в договорі.

У деяких випадках у правовідносинах може виникнути необхідність заміни їх учасників. За згодою кредитора боржник, наприклад, має право перевести свій борг на іншу особу, яка і буде надалі виступати як учасниця правовідносин. Можлива також і заміна кредитора. У будь-якому випадку заміна учасника проводиться за спеціальними правилами, передбаченими законодавством. Однак це не порушує загального принципу щодо необхідності визначеності суб'єктів відносних правовідносин, оскільки й після проведеної заміни склад учас-

ників правовідносин залишається чітко визначеним. У деяких випадках заміна учасників правовідносин взагалі не може мати місця як, наприклад, у разі завдання шкоди. Тільки особа, якій було заподіяно шкоду (потерпіла), має право на її відшкодування і це право не може бути передано іншій особі. У свою чергу лише особа, яка завдала шкоду, може визначатися як зобов'язана сторона [13, с. 104-105].

Треба звернути увагу на одну важливу особливість відносин права власності. Вони, як вже зазначалося, є абсолютними правовідносинами. У разі порушення права власності виникають уже конкретні правовідносини, обидві сторони якого чітко визначені – це власник майна та особа, яка порушила належне йому право власності – правопорушник. Ці правовідносини перетворюються вже на відносні.

З цього можна зробити висновок, що для того, щоб визначити правовідносини з точки зору їх абсолютності чи відносності, необхідно ретельно простежити суб'єктний склад правовідносини й визначити, до якого з видів правовідносин належать дані правовідносини. Також необхідно мати на увазі, що в деяких випадках *абсолютні правовідносини можуть*

бути трансформовані у відносні, але відносні правовідносини не можуть бути трансформовані в абсолютні, тому що у відносних правовідносинах завжди визначені сторони, як уже зазначалося, вони можуть бути замінені, але все таки вони є (тобто уповноважена та зобов'язана особи).

Таким чином, практичне значення такого розмежування цивільних правовідносин полягає в тому, що право уповноваженої особи в абсолютних правовідносинах може бути порушене будь-якою особою. Право ж уповноваженої особи у відносних правовідносинах можуть бути порушені з боку строго визначених осіб, які беруть участь у даних правовідносинах. Відповідно до цього право уповноваженої особи в абсолютних правовідносинах захищається від порушень з боку будь-якої особи, а право уповноваженої особи у відносних правовідносинах захищається від порушень з боку строго визначених осіб.

Через призму вчиненого правопорушення можна простежити відмінні риси, а також взаємозв'язок абсолютних і відносних правовідносин. Так, унаслідок порушення чужого абсолютного цивільного права можуть виникати відносини цивільно-правової відповідальності, змістом яких

є відшкодування (компенсація) завданої уповноваженій особі майнової чи немайнової (моральної) шкоди. Ці відносини, на відміну від порушених абсолютних правовідносин, передбачають наявність цілком визначеного заподіювача шкоди і суб'єкта відповідальності, тому вони є відносними. Тобто виникає ситуація, коли порядок з умовно постійним не персоналізованим правовим зв'язком, що може продовжувати існувати з приводу певного об'єкта між уповноваженим суб'єктом і всіма іншими особами (включно з правопорушником), виникають індивідуалізовані правові відносини між потерпілим і конкретним суб'єктом відповідальності, на якого покладається обов'язок надати належну потерпілому компенсацію.

Отже, відносними правовідносинами є передусім зобов'язальні відносини (деліктні зобов'язання та відносини договірної відповідальності), а також інші відносини, де на конкретного, цілком визначеного боржника покладається обов'язок активного типу. Основною підставою виникнення зазначених правовідносин є договори. Суть цих правовідносин уможлиблює використання таких специфічних способів цивільно-правового захисту, якими є, наприклад, примусове

виконання обов'язку в натурі, відмова від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, стягнення неустойки [12, с. 159].

З проведеного аналізу можна зробити такий висновок: 1) *абсолютні правовідносини* виникають між суб'єктом права з приводу будь-якого об'єкта цивільних прав та необмеже-

ною кількістю невизначених зобов'язаних суб'єктів; у свою чергу, *відносні правовідносини* виникають між строго визначеними суб'єктами; 2) в абсолютних та відносних правовідносинах у суб'єктів виникають певні права та обов'язки, що охороняються законом; 3) абсолютні правовідносини можуть бути трансформовані у відносні.

Список літератури: 1. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 2. – 360 с. 2. Аскназий С. И. Основные вопросы теории социалистического гражданского права / С. И. Аскназий // Вестник Ленинград. ун-та. – 1947. – № 12. – С. 110–125. 3. Гражданское право : в 4-х т. – Т. I. Общая часть : учебник / отв. ред. Е. А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 720 с. 4. Гражданское право : учебник для студ. сред. спец. учеб. завед., обучающихся по специальности «Правоведение» / Т. В. Богачова, Л. И. Грушкова, С. П. Гришаева и др. ; под ред. С. П. Гришаева. – М. : Юристъ, 1998. – 360 с. 5. Гражданское право : учебник : в 3-х т. / Н. Д. Егоров, И. В. Елисеев и др. ; отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2004. – Т. 1. – 776 с. 6. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жофре-Спиноза ; [пер. с фр. В. А. Туманова]. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 400 с. 7. Иоффе О. С. Избранные труды: Правоотношение по советскому гражданскому праву : в 4-х т. / О. С. Иоффе. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – Т. 1. – 574 с. 8. Лапач В. А. Субъективные гражданские права и основания их возникновения / В. А. Лапач // Журн. рос. права. – 2001. – № 10. – С. 13. 9. Общая теория государства и права. Академ. курс : в 2-х т. / под ред. М. Марченко. – М. : Зерцало, 2000. – Т. 2. – 656 с. 10. Райхер В. К. Абсолютные и относительные права / В. К. Райхер // Известия экономического факультета Ленинград. политех. ин-та. – 1928. – Вып. I (XXV). – С. 273–306. 11. Сидорова О. Ю. Информация как объект абсолютных и относительных гражданских правоотношений : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. Ю. Сидорова. – Волгоград, 2003. – 30 с. 12. Советское гражданское право : учеб. для вузов : в 2-х т. / под ред. Д. М. Генкина. – М. : Госюриздат., 1950. – Т. 1. – 324 с. 13. Цивільне право України. Загальна частина : підруч. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. – 3-те вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 976 с. 14. Цивільне право : підруч. : у 2-х т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с. 15. Цивільне право України : підруч. : у 2-х кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – Кн. 1. – 864 с.

АНАЛИЗ ДЕЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ НА АБСОЛЮТНЫЕ И ОТНОСИТЕЛЬНЫЕ

Наден В. В.

В статье анализируется деление правоотношений на абсолютные и относительные. Рассмотрены особенности этих правоотношений, их общие и отличительные черты, сделаны выводы относительно их характеристики.

Ключевые слова: правоотношения, абсолютность, относительность, субъективный состав, субъективные права, субъективные обязанности.

ANALYSIS DIVISION CIVIL RELATIONS INTO ABSOLUTE AND RELATIVE Nadion V. V.

The article analyzes the legal division of the absolute and relative. Consider the features of these relations, their common and distinctive features. The conclusions on the analysis of data relationships.

Key words: relationship, absolute, relative, subjective composition, personal rights, subjective responsibility.

Надійшла до редакції 04.03.2013 р.

УДК 341.9

А. А. Степанюк,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Статтю присвячено дослідженню сутності, функціональності та значення принципів правової політики у міжнародному приватному праві, з'ясуванню їх місця серед інших елементів цієї системи.

Ключові слова: правова політика, принципи права, принципи правової політики у міжнародному приватному праві.

Дослідження правової політики у міжнародному приватному праві неминує звертає увагу на з'ясуванні її принципів – основних, вихідних положень, начал, відправних пунктів, керівних ідей, першооснов і передумов цієї діяльності. За визначенням О. Ю. Рибаківа, при науковій характеристиці будь-якої системи проблему принципу оминати неможливо, адже без неї тема, що розроблюється, не буде глибоко роз-

крита і досліджена [10, с. 137]. Як відзначається в теорії політики, безпринципна політика – це взагалі не політика, а шархання із крайності у крайність [2, с. 31]; розуміння і роз'яснення політики неможливе без знання принципів, що її формують, адже останні в концентрованому вигляді виражають саму політику [1, с. 32].

Тому будь-яка політика, особливо правова, повинна бути досліджена з точки зору її